

1830: van de Belgische protonatie naar de natiestaat

DEEL 1

Het herdenkingsjaar 2005 gaf aanleiding tot het verschijnen van een heel aantal historische werken. Niet alleen de Belgische Revolutie zelf kwam daarin aan bod, ook het voortleven ervan in een echte 'cultus van 1830' doorheen de negentiende eeuw, en het zich wijzigende beeld van de revolutie in de geschiedschrijving. De uitgeverijen zagen bovendien een verruimde markt voor geschiedenissen van België, hetzij vanaf 1830, hetzij vanaf de vroegere eeuwen. Daarbij waren er zowel vulgariserende voorstellingen door journalistisch-geoefende pennen, als herwerkingen van oudere wetenschappelijke studies door professionele historici. Sommige van die publicaties werden al besproken of gesignaleerd in dit tijdschrift. We zullen hier de nieuwe gegevens uit een aantal andere werken signaleren, samen met bevindingen van de recente Nederlandse historiografie. Daarmee verbinden we de resultaten van ons onderzoek van de cruciale parlementaire debatten in de jaren 1827-1830, die aan de revolutie voorafgingen.

WANNEER EN HOE ONTSTOND BELGIË?

De lange voorgeschiedenis van de revolutie van 1830 komt aan bod in de uitgegeven doctoraalstudie, voorgelegd aan de Université Catholique de Louvain, van Sébastien Dubois die nu archivaris is aan het Rijksarchief: *L'invention de la Belgique. Genèse d'un État-Nation 1648-1830*.¹ Na het doorworstelen van bijna 2000 archiefbundels, ergert de auteur zich aan de voorstelling alsof niet het koninkrijk, maar 'België' geschapen werd in 1830. Die voorstelling toont hoezeer Vlaanderen en Wallonië in de geesten België op de achtergrond hebben gedrongen. De regionalisering veroorzaakte de denationalisering van de geschiedenis van België, aldus Dubois (p. 9).

In het eerste deel van zijn werk gaat hij onder meer in op de ontwikkeling van de benamingen voor onze gewesten: "*Gallia Belgica*"; "*la Bourgogne de par deça*"; "*Belgium dat is Nederlandt*"; "*de Belgische Nederlanden*" of "*Pays-Bas belgiques*".

1. S. Dubois, *L'invention de la Belgique. Genèse d'un État-Nation 1648-1830*, Bruxelles, Racine, 2005, 437 pp., ISBN 2-87386-402-8.

Op het einde van de achttiende eeuw nam het gebruik van 'Belgen' en verwante termen sterk toe, vooral in het Frans maar ook in het Nederlands. De Brabantse Revolutie werd in de geschriften van de tijd 'de Belgische Revolutie' genoemd, en pas na 1830 zou ze algemeen als de Brabantse worden aangeduid. Die eerste revolutie, van 1787/89 tot 1792, versterkte de Belgische of (Zuid)-Nederlandse identiteit die de tien vorstendommen overkoepelde. Zo gebeurde het terzelfdertijd ook in Frankrijk, waar in 1789 Robespierre nog een *Appel à la nation artésienne* uitgaf, en Mirabeau een *Appel à la nation provençale*, maar waar de overkoepelende Franse natie tot een "*république une et indivisible*" zou worden uitgeroepen. De inlijving bij Frankrijk van 1795 tot 1814 vernietigde, met het hele ancien régime, ook de tien Zuid-Nederlandse vorstendommen. Het gebied en zijn inwoners werden nu België en de Belgen genoemd, en zo voelden zij zich ook. "*Sans le savoir, la République pave le chemin menant à 1830. La Belgique sort du régime français consolidée dans ses structures territoriales... La frontière franco-belge est préservée sur la quasi-totalité de son tracé*" en het prinsbisdom Luik werd geïntegreerd. (p. 419)

Dubois wijst erop dat de Geallieerden in februari 1814 "de onafhankelijkheid van België" uitriepen, en een "voorlopige regering van België" instelden. Maar al een maand later lieten zij aan een delegatie die een terugkeer van de Habsburgse dynastie kwam vragen, horen dat een vereniging met Holland op het programma stond. In het Verenigd Koninkrijk (1815-1830) probeerde de overheid de vroegere equatie opnieuw ingang te doen vinden tussen de termen België en Nederland, Belgen en Nederlanders, als synoniemen voor het hele rijk en zijn bewoners. Maar aangezien er van *Pays-Bas* geen benaming kon worden afgeleid voor de inwoners, en evenmin een bijvoeglijk naamwoord, bracht ze de termen *Néerlande* en *Néerlandais* in omloop. Daartegen tekenden sommigen heftig protest aan, die alleen Belg wilden genoemd worden en deze naam niet met de Hollanders wilden delen. Vooral de Leuenaar Pierre François Van Meenen, in zijn toonaangevend liberaal blad *Observateur*, voerde daar in 1815-1818 campagne tegen; we komen op hem en zijn blad nog terug. Na 1830 werd de naam België alleen nog voor het Zuiden gebruikt, en verdrong 'Nederland' (gedeeltelijk) Holland als benaming voor het Noorden.

Met zijn onderzoek van de naamgeving, als middel om de collectieve identiteit te achterhalen doorheen de verschillende regimewisselingen, bevindt Sébastien Dubois zich op bekend terrein. Maar hij opent ook nieuwe perspectieven, bijvoorbeeld waar hij wijst op de continuïteit in de manier van inhuldiging van de vorst door de eeuwen heen, tot en met Willem I en Leopold I. Zoals ook de oude nationale symbolen als de leeuw en de maagd de eeuwen trotseerden. Dubois onderzoekt onder meer het beeld dat de achttiende-eeuwers hadden van hun land, uit reis- en landbeschrijvingen en uit schoolboeken over geschiedenis en aardrijkskunde. Bij de onderwijshervorming van 1773 en de volgende jaren behoorde het

aanwakkeren van het Belgische bewustzijn tot de doelstellingen van de overheid; die legde afzonderlijke leervakken op voor nationale geschiedenis en voor aardrijkskunde. De leerlingen kregen het beeld ingeprent dat leefde in de toenmalige geschiedschrijving: dat de Belgische of Nederlandse staat was gesticht in de vijftiende eeuw door Filips de Goede, dat de regering van de aartshertogen Albrecht en Isabella een gouden tijdvak betekende enzovoort. Ook tevoren verschenen er Frans- en Nederlandstalige handboeken aardrijkskunde ten gebruike van de scholen in de Habsburgse Nederlanden, en de theesiaanse hervorming heeft slechts veralgemeend en versterkt wat bestond. Later, in de Franse tijd, bleven de *départements de la Belgique* afzonderlijk beschreven in vele handboeken en in die van het Verenigd Koninkrijk werden 'de Zuidelijke provincies' afzonderlijk voorgesteld en hun geschiedenis apart bijgebracht. Een traditie van algemene geschiedenissen van België ontwikkelde zich, van J. Des Roches in 1782, over L. Dewez in 1805-1807 en opnieuw in 1817-1819 en 1826-1827 en J.J. De Smet in 1821 en opnieuw in 1822. In 1825 verscheen met het werk van de Henegouwer G. Raingo de eerste heel-Nederlandse voorstelling, in zijn *Précis de l'histoire des Pays-Bas à l'usage des écoles moyennes et primaires*.²

Zoals het historische beeld van de Zuidelijke Nederlanden, was ook het aardrijkskundige bekend uit talrijke beschrijvingen en kaarten. De grootscheepse topografische opmeting onder leiding van graaf Jozef de Ferraris in 1771-1778 besloeg het grondgebied van het huidige België, met inbegrip van het prinsbisdom Luik. De gegraveerde kaart die erop steunde, werd tot in het midden van de negentiende eeuw heruitgegeven, in bijgewerkte vorm met de vernieuwde administratieve indelingen: in 1787, 1795, 1814, 1815, 1830 en 1839.

Dubois benadrukt telkens weer de continuïteit in de beeldvorming door de eeuwen heen. Hoe verhalen over de mythische oorsprong van de Belgen, bij de Trojanen en dergelijke, overleefden in de zeventiende en achttiende eeuw, en tot in 1806 toe. Terwijl omgekeerd voorstellingen die wij typisch achten voor het romantische nationalisme van na 1830, van veel vroeger dateren. Daaronder natuurlijk de identificatie met de Belgen, dappersten van alle Galliërs en de Germaanse ras-eenheid van de Belgen al spraken die verschillende talen. Die beelden gingen terug op de ontdekking van de geschriften van Caesar en Tacitus door de humanisten. "Het besef van de individualiteit van de volkeren, dat we meestal toeschrijven aan denkers van de negentiende eeuw, is al aanwezig in de literatuur van de zeventiende en de achttiende. Tijdens de drie eeuwen die volgden op de vorming van een Bourgondische Staat, werden de perceptie van de Andere

2. S. Dubois, *L'invention [...]*, pp. 310-340. Zie ook R. De Schryver, Tussen literatuur en wetenschap: tweeëntwintig maal Belgische geschiedenis, 1782-1872, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis van de Nederlanden*, vol. 87, 1972, pp. 396-410.

en de voorstelling van het Wij georganiseerd rond een tamelijk beperkte groep van stereotiepen, die meer zijn aangegroeid dan dat ze evolueerden." (p. 343)

Dubois benadrukt in zijn besluit dat het geen zin heeft om voor de moderne tijd te spreken over patriottisme en nationalisme, dat integendeel de begrippen "proto-patriottisme" en "proto-nationalisme" zich schijnen op te dringen. (p. 411) Daar moeten we mee rekening houden als we verder lezen: "*Tandis que l'élite manifeste un patriotisme belge bien mûri, la masse du peuple demeure cantonné dans un patriotisme entièrement conditionné par le respect de l'autorité monarchique.*" De plattelanders noemden zich in de achttiende eeuw "Oostenrijks", zoals in de zeventiende "Spaans", in "*un attachement sincère envers la personne de son Prince 'naturel'*". Het was pas na de revoluties van 1787 en 1789 dat zij de Belgische terminologie overnamen. (pp. 421-425)

Met die revoluties begon inderdaad in België de grote transformatie van de West-Europese proto-nationale ancien régimesamenlevingen in moderne natiestaten, waarvan de Belgische Revolutie en haar grondwet van februari 1831 een bekroning werden. "De meest aannemelijke verklaring voor de Revolutie van 1830", schrijft Dubois, "is het ontluiken van een nationale identiteit die werd bepaald door het bestaan van grenzen, door de evidentie en het bewustzijn van de grenzen die een menselijke groep scheiden van een andere, en haar ervan overtuigen een natie te vormen". (p. 426)

Het bestaan van een in de loop van eeuwen gegroeide Belgische proto-natie was inderdaad een onmisbare 'voorwaarde' voor die revolutie. Maar haar belangrijkste 'verklaring' ligt in de West-Europese transformatie die gebeurde tussen pakweg 1780 en 1850.

DE TRANSFORMATIE IN EEN MODERNE NATIESTAAT: 1780-1830

In een artikel *Vanwaar komen de moderne naties?*, verschenen in dit blad in 2004, hebben we die grote Europese omwenteling beschreven.³ Onder invloed van de verlichting was het patriottisme ontstaan, een sociaal engagement voor het welzijn en de ontwikkeling van de hele gemeenschap, voor het hervormen en moderniseren van het vaderland in de zin van meer rechtsgelijkheid en voor een grotere inspraak van de bevolking in het bestuur. De patriotten benadrukten daarbij vooral het grotere vaderland, dus het Duitse, of het Zwitserse, of het Zuid- of het Noord-Nederlandse, boven elk van de afzonderlijke *Länder*, kantons of provincies. Door de Franse Revolutie van 1789 en de volgende jaren werd (een deel van) dit patriottisme enorm geradicaliseerd, tot een republikanisme en een volledige breuk met de federale standenmaatschappij van het ancien régime. Die was

3. L. Wils, *Vanwaar komen de moderne naties?*, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 63, 2004, nr. 2, pp. 107-114.

immers gekenmerkt door staatsgodsdienst, rechtsversnippering en vorsten die naar absolutisme streefden. Daar tegenover greep de bourgeoisie de macht in naam van de volkssoevereiniteit, de vrijheid en gelijkheid, en vestigde een gelaïciseerde, unitaire ambtenarenstaat. Er onstond een hevige polarisering, met perioden van burgeroorlog en militaire dictatuur, tussen voorstanders van de nieuwe waarden en aanhangers van de oude samenleving. Zelfs na de val van Napoleon in 1814 hadden de oude waarden nog een grote aantrekkingskracht, tenminste de monarchie en de godsdienst. Daarom duurde het tientallen jaren vooraleer er in de verschillende landen van het continent een stabilisatie gebeurde rond een werkbaar compromis. In België gebeurde dat al in 1830. De Belgische Revolutie was niet alleen een nationale gebeurtenis, maar ook een sociale: de machtsgreep waarbij de burgerij zich, in naam van "de vrijheid in alles en voor allen", uitriep tot vertegenwoordiger van de natie, en als zodanig erkenning vond in alle bevolkingsgroepen.

Van eenzelfde waarheidsgehalte als dat de revolutie van 1830 het ontstaan van België zou betekend hebben, is de voorstelling dat het ging om een uit de hand gelopen rel na een operavertoning. Dat beeld is niet alleen in flamingantische propagandaschriften te vinden, maar blijft voortleven in Nederlandse geschiedeniswerken.⁴ Het ging integendeel om de bekroning van een grote transformatie van de westerse samenleving, die het beeld van België zou bepalen tot aan de volgende grote transformatie, die wij nu beleven sinds 1968. Voor de tijdgenoten, individuen en families, vormde de revolutieperiode 1787-1831 één geheel. Dat blijkt onder meer uit de bundel *Vrijgevochten stad. Leuven en de Revolutie van 1830/1831*, waaraan veertien auteurs hebben meegewerkt.⁵

Leuven had al in 1787 in het centrum gestaan van de oppositie tegen keizer Jozef II. In 1830 was het de eerste stad die de Brusselse opstand bijtrad. Het schiep toen een verbinding met Luik en opende zo de weg naar een revolutie in het hele land. Het had al in de eerste zowel als in de laatste jaren van het Verenigd Koninkrijk een belangrijk aandeel gehad in de liberale oppositie, die is uitgemond

4. Zo in het universitair handboek van J. Bank, J. Huizinga & J. Minderaa, *Nederlands verleden in vogelvlucht. III. De nieuwste tijd: 1813 tot heden*, Groningen, 1993, pp. 74 vlg. "Als gevolg van slechte economische en sociale omstandigheden en geïnspireerd door de Julirevolutie in Frankrijk, ontstonden in de Zuidelijke Nederlanden ongeregelde en werd de onafhankelijkheid geproclameerd." In dezelfde karikaturale lijn: Remieg Aerts in P. Rietbergen & T. Verschaffel (red.), *De erfenis van 1830*, Leuven-Voorburg, 2006, pp. 19-20: "Door deze samenloop van omstandigheden liep een stedelijke revolte, die voorkomen, tijdig onderdrukt of anders opgelost had kunnen worden, uit op een volledige breuk... en op de vorming van een Belgische staat." En in hetzelfde werk, p. 73, door Niek van Sas: "dat er goede argumenten zijn voor de stelling dat die zelfstandige Belgische staat toch een vrij toevallige constructie is geweest."

5. M. Derez, V. Vandekerchove, P. Veldeman & T. Verschaffel (red.), *Vrijgevochten stad: Leuven en de Revolutie van 1830-1831*, Leuven, 2006.

in die revolutie. Dat dit de slotfase was van een geheel dat al in 1787 begonnen was, blijkt uit de levensloop van voormannen als Jean Deneeff en de reeds vermelde Pierre-François Van Meenen.

Jean Deneeff, de man van de gewapende revolutie in 1830 en eerste gekozen burgemeester van Leuven, had zich in 1789 als zestienjarige aangesloten bij het patriottenlegertje in Breda, zoals ongeveer 400 Leuvenaars (waaronder de vader van Sylvain Van de Weyer, de organisator van de nationale revolutie in 1830). Deneeff vocht mee in de slag om Turnhout en de daaropvolgende veldtocht en werd in oktober 1790 tot onderluitenant bevorderd. Onder de Habsburgse restauratie week hij uit naar Noord-Frankrijk en sloot er aan bij het Belgische vrijwilligersleger dat in november 1792 deelnam aan de republikeinse inval. Als ordonnantieofficier werd hij opgenomen in de staf van de Franse generaal Dumouriez, die een democratische Belgische republiek wilde organiseren als bondgenoot van de Franse. De familie Deneeff was intussen in Leuven actief in de vereniging der Vrienden van Vrijheid en Gelijkheid. Toen Dumouriez de republikeinse zaak afviel, werden Jean Deneeff en vele andere officieren van het noordelijke leger gewantrouwd; mogelijk werd hij gearresteerd. Na de tweede Franse inval keerde hij naar Leuven terug en werd er lid van het revolutionaire Waakzaamheidscomité. Achtereenvolgens werd hij nationaal agent, commissaris en *maire* van Aarschot en zijn kanton. Maar hij bleef in Leuven wonen, waar hij tot officier werd gekozen in de *garde sédentaire* en waar hij nog in juli 1813 werd benoemd tot kapitein bij de *garde nationale* van het Dijledepartement. In de loop van 1818 nam Deneeff ontslag als burgemeester van Aarschot "*om familiale redenen*". Door twee huwelijken was hij een vermogend man geworden en allicht wilde hij zijn tijd besteden aan het beheer van zijn fortuin. Mogelijk was hij ook al in onvrede met het steeds openlijker absolutistisch bewind van Willem I.

Op 26 augustus 1830 sloegen de antiregeringsgezinde rellen onmiddellijk over van Brussel op Leuven, waar de volgende dag een burgerwacht werd opgericht en waar het garnizoen verplicht werd de stad te ontruimen. Op 3 september belette Jean Deneeff, aan het hoofd van een vrijkorps, het regeringsleger om de stad opnieuw te bezetten; zo hield hij de verbinding open tussen de twee andere in semi-opstand verkerende steden Brussel en Luik. De volgende dag werd hij door de gemeenteraad tot commandant van de burgerwacht benoemd, zodat hij met zijn politieke vrienden de stad beheerste. Op 23 september sloeg Leuven onder zijn leiding de aanval van het leger af, toen het die stad tegelijk met Brussel wilde bezetten. Opnieuw werd de verbinding opgehouden met Brussel, dat in gewapend verzet ging en waar Deneeff met 300 Leuvense vrijwilligers naartoe trok. Nadat het regeringsleger op 27 september uit de hoofdstad was verdreven, benoemde het Voorlopig Bewind Deneeff tot militair inspecteur voor Antwerpen en de Kempen. Op 22 oktober werd hij tot burgemeester verkozen met een grote meerderheid van

de stemmen. In juni 1831 werd hij nog voor korte tijd lid van het Nationaal Congres, tengevolge van het ontslag van andere leden. Hij overleed in 1833.⁶

Pierre François Van Meenen (1772-1858) was geen geboren Leuvenaar, zoals Deneeff, maar kwam in 1792 in die stad als student. Twee jaar later brak hij zijn priesteropleiding af en na de tweede Franse inval omhelsde hij het republikeinse regime en studeerde een semester aan de École normale in Parijs. De vurige propagandist maakte carrière bij het stadsbestuur van Leuven, werd al in 1797 gemeentesecretaris en drie jaar later secretaris van de onder-prefectuur. Vanaf 1802 zetelde hij veertien jaar onafgebroken in de gemeenteraad; in 1808 werd hij advocaat bij het hof van beroep in Brussel.

Van Meenen werd hoofdredacteur en mede-eigenaar van de halfwekelijkse krant die, nog voor de uitroeping van het Verenigd Koninkrijk, vanaf 2 februari 1815 in Brussel verscheen, de *Observateur*. Dat “was het meest kritische en erudiete politieke blad in de Nederlanden in de periode 1815-1820. Het blad vormde een monument van het Belgische verzet tegen Willem I, en zag zichzelf ook zo”, aldus de Nederlandse jurist Peter van Velzen in zijn baanbrekende studie: *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid, theorie en praktijk 1813-1840*.⁷ “Verzet tegen Willem I” mogen we niet verstaan als gericht tegen de persoon van de vorst, want voor vrijzinnigen als Van Meenen was de Oranjekoning een waarborg tegen een terugkeer van de katholieke staatsgodsdienst en voor een bedwingen van de kerk die nog zoveel tradities en “abus d’un autre âge” meesleepte. Maar de *Observateur* vroeg de inschrijving van de ministeriële verantwoordelijkheid in de grondwet, door de gemengde Belgisch-Hollandse commissie die de Hollandse grondwet van 1814 moest herzien. Die inschrijving werd inderdaad zowel door conservatieve als liberale Belgische commissieleden gevraagd, maar niet alleen de koning wees ze fel af, ook de Hollands-protestantse elites die vreesden dat ze zou leiden tot de overheersing van de 62% Belgen en de 75% katholieken in het rijk.⁸ De *Observateur* wekte al in november 1815 de woede van Willem I, omdat hij vaststelde dat tijdens de eerste zitting van de Staten-Generaal de kersverse grondwet werd geschonden inzake de financiële wetgeving. Het blad werd door de regering vervolgd en een concurrerende regeringspers werd ertegen in het leven geroepen.

6. Zie in M. Detrez, V. Vandekerchove, P. Veldeman & T. Verschaffel (red.), *Vrijgevochten stad [...] vooral de bijdrage van Luc François: Jean Deneeff (1773-1833), de ‘Lafayette van Leuven’*, pp. 99-105.

7. P.L.G. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid*, Nijmegen, 2005, p. 100. De ambtenaar van Buitenlandse Zaken Van Velzen behaalde met deze studie het doctoraat in de rechten in Tilburg.

8. G.K. van Hogendorp weerde om die reden de koninklijke onschendbaarheid en de ministeriële verantwoordelijkheid uit de grondwet. In zijn ogen hadden de Belgen als overwonnen volk niet dezelfde rechten als de Hollanders. P.L.G. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid [...]*, pp. 17-18 en 42-46.

Het ging hierbij niet om een éénmansstrijd van Van Meenen. In de periode 1815 tot 1818 botsten Noord en Zuid in het Verenigd Koninkrijk over de ministeriële verantwoordelijkheid. De Belgische liberalen stelden met verbazing vast dat de lacune ter zake in de Hollandse grondwet van 1814, werd gehandhaafd in de herziene grondwet van 1815 ondanks hun aandringen. En het werd verontwaardiging wanneer bleek dat het regime van Willem I zich als een tegenstander van die verantwoordelijkheid ontpopte. Weldra ging het zelfs pretenderen, op voorgaan van de minister van Justitie Van Maanen, dat de koninklijke soevereiniteit boven de grondwet stond, en alleen de beperkingen kende die de vorst zichzelf wilde opleggen.⁹

Het was letterlijk waar dat Willem I *“s'est couché dans le lit de Napoléon”*. De staatsregelingen die Napoleon achtereenvolgens had opgelegd aan de Bataafse Republiek en het Koninkrijk Holland in 1801, 1805 en 1806 hadden een steeds meer autoritair karakter gedragen. Dat werd bewaard en nog versterkt in de Nederlandse grondwetten van 1814 en 1815 en in de praktijk van de volgende jaren, waarin Koninklijke Besluiten de wetgeving vervingen. Zelfs strafrechtelijke veroordelingen konden niet alleen op basis van een wet, maar ook op basis van algemene maatregelen van bestuur worden uitgesproken. Alles zonder parlementaire controle.¹⁰

De knappe jurist en rechtsfilosoof Van Meenen liet het niet bij zijn theoretische vertogen over het staatsrecht, waarbij hij zich op het Britse voorbeeld richtte en op de geschriften van de toonaangevende auteur Benjamin Constant. Hij verdedigde de persvrijheid ook in het geval van priester Leo De Foere die, omdat hij in zijn *Spectateur Belge* het herstel van de staatsgodsdienst in België verdedigde, op 21 maart 1817 tot twee jaar gevangenis werd veroordeeld.¹¹ Van Meenen trad met zijn medestanders ook op als advocaat en door petitie aan de Tweede Kamer. Maar de Noordelijke helft van die Kamer gaf onvoorwaardelijke steun aan Willem I en in de Hollandse pers was de ministeriële verantwoordelijkheid taboe.

Van Velzen oordeelt: *“Er was inderdaad sprake van pure onwil en van merkwaardige praktijken van de kant van de regering tegenover het Zuiden vanaf eind 1815. De regering behandelde België in feite als een overwonnen gebied.”*¹² Van Meenen

9. P.L.G. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid [...]*, p. 99.

10. A.H.M. Dölle, *De constitutie voor het Koninkrijk Holland van 1806*, in: J. Hallebeek & A.J.B. Sirks (red.), *Nederland in de Franse schaduw. Recht en bestuur in het Koninkrijk Holland (1806-1810)*, Hilversum, 2006, pp. 25-45.

11. De *Observateur* klaagde de aanhouding van De Foere aan als *“calvinistische onverdraagzaamheid”*. De Foere werd veroordeeld wegens het zaaien van wantrouwen en tweedracht, gemis aan eerbied voor de grondwet en belediging van de regering. Van Meenen ging hem bezoeken in de gevangenis. R.F. Lissens, *Een lectruur van “Le Spectateur Belge” (1815-1823) van Leo de Foere*, Gent, 2000, pp. 47-57.

12. Van de twaalf ministers waren er twee Belgen, van de ambtenaren der centrale administratie nog niet één op de tien; J.A. Bornewasser, *Het Koninkrijk der Nederlanden 1815-1830*,

klaagde in zijn blad aan dat een Hollandse klik de Belgen overheerste en hun taal, wetten, instellingen, zeden en gewoonten, ja misschien zelfs hun godsdienst wilde ontnemen. In 1819 begon de fut er bij de *Observateur* wat uit te geraken, want het haalde toch allemaal niets uit, tengevolge van “een volledige verlamming van de Noordelijke helft van de Tweede Kamer”. In februari 1820 liet minister Van Maanen, met uitdrukkelijke instemming van Willem I, Van Meenen en zijn mederedacteur Leonard d'Elhougne enkele dagen in de gevangenis opsluiten. Dat werd het einde van het blad, dat ook financiële problemen had.¹³

Wanneer vanaf 1828 de opposities van liberalen en katholieken gezamenlijk een offensief inzetten tegen het autocratische regime in Den Haag, kwam Van Meenen weer op de voorgrond: hij was een spilfiguur van de liberale Brusselse oppositiekrant *Le Courier des Pays-Bas*¹⁴ en verdedigde als advocaat verschillende voormannen van de oppositie. In Leuven trad hij op als mentor van Sylvain Van de Weyer en van de student Adolphe Roussel. Met Roussel en d'Elhougne gaf hij het oppositionele *Journal de Louvain* uit, dat in 1829 een federale herinrichting van het koninkrijk eiste.¹⁵ In de laatste dagen van augustus 1830 en de eerste van september, greep de ploeg van het *Journal de Louvain* samen met Jean Deneeff de macht in de stad, en voerde de revolutie door.

in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, 11, Weesp, 1983, pp. 232 en 241. In 1830 zouden in het departement van Binnenlandse Zaken, dat door een Belgische minister was geleid, de Belgen toch ruim 40% van de vaste personeelsbezetting uitmaken; P.G. van IJsselmuiden, *Binnenlandse Zaken en het ontstaan van de moderne bureaucratie in Nederland 1813-1840*, Kampen, 1988, p. 72. Het Zuiden werd fiscaal uitgebuit ten belope van “ongelooflijke bedragen” volgens J.L. van Zanden. De staat investeerde in 1815-1830 vijfmaal meer in de openbare werken van het Noorden dan in die van het Zuiden, volgens A. van der Woud. Zie L. Wils, *Het Verenigd Koninkrijk van Koning Willem I (1815-1830) en de natievorming*, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, jg. 112, 1997, pp. 507-508.

13. P.L.G. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid [...]*, pp. 100-211; de citaten pp. 100, 125 en 152. Ook uit het werk van J. van Zanten, *Schielijk, Winzucht, Zwaarhoofd en Bedaard. Politieke discussie en oppositievorming 1813-1840*, Amsterdam, 2004 blijkt dat de politiek-culturele elite in het Noorden vanaf 1814 en vanwege de vereniging met België de politieke discussie liet verstommen, “gevangen in het dilemma tussen vaderland en oppositie”, zodat “politiek bedrijven hield in dat men zich aan het (Hollandse) vaderland en gezag conformeerde” tegenover de Belgisch-katholieke dreiging; zie vooral pp. 44-45, 83, 168, 218-220, 224-226, 293-294.

14. *De Courier des Pays-Bas* “zou in de jaren 1828-1830 een vergelijkbare rol spelen met die van de *Observateur* in de jaren 1815-1817”; P.L.G. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid [...]*, p. 288.

15. Op 1 augustus 1829 schreef minister Van Maanen aan de koning: “In het *Journal de Louvain* van 2 juni leest men, bij gelegenheid dat daarin geklaagd wordt over la lèpre hollandaise: ‘Les Pays-Bas ne peuvent former qu’un état fédératif’, terwijl ook nog in andere nummers van dat schandblad op dit denkbeeld wordt teruggekomen”; A. De Jonghe, *De taalpolitiek van koning Willem I in de Zuidelijke Nederlanden (1814-1830)*, Brussel, 1943, p. 335 (2).

Van Meenen werd door het Voorlopig Bewind benoemd tot gouverneur van Brabant en daarna tot procureur-generaal. Als afgevaardigde voor Leuven zetelde hij tegelijk in het Nationaal Congres. Daar speelde hij een belangrijke rol in de opstelling van de grondwet, onder meer in de formulering van de artikelen die voldoening gaven aan de klerikale opinie inzake vrijheid van eredienst en onderwijs. Had hij al niet vijftien jaar eerder de vrijheid van de klerikalen verdedigd, al bestreed hij hun opvattingen? Hij werd voorzitter van het Hof van Cassatie en een van de grondleggers van de Vrije Universiteit van Brussel, waar hij later filosofie doceerde. Hij zou onkerkelijk worden begraven, wat destijds niet onopgemerkt voorbijging.¹⁶

De levens van Jean Deneeff en P.F. Van Meenen, evenals de geschiedenis van de familie Van de Weyer,¹⁷ tonen dat de Belgische Revolutie moet worden gezien in het kader van de grote democratische transformatie der West-Europese samenleving sinds 1780, waarvan ze een bekroning vormde.

WAAROM GING HET IN DE SLOTFASE VAN DE BELGISCHE NATIEVORMING?

“Si, en renversant le régime hollandais, les insurgés ne savaient pas trop où ils allaient, c'est bien au nom de la Belgique et de ses droits qu'ils avaient pris les armes”, zo besluit Sébastien Dubois zijn boek. Die stelling kan niet in ernst betwist worden, maar wel zal de geschiedschrijving telkens weer de vraag stellen: om welk België en om welke rechten ging het? Ging het om godsdienstige of liberale rechten, om proletarische of aristocratische, om Vlaamse of Waalse of Franstalige, of om welke eventueel nog? De rechten waarvoor men opkwam, vormden immers mee het natiebegrip.

De Brusselse hoogleraar Els Witte heeft een studie gewijd aan *Het natiebegrip in het Zuidelijk krantendiscours aan de vooravond van de Belgische opstand (augustus 1829-juli 1830)*.¹⁸ Ze heeft over een heel jaar vijf oppositiebladen onderzocht: drie liberale, namelijk *Le Courrier des Pays-Bas* en *Le Belge* uit Brussel en *Le Politique* uit Luik en twee katholieke, namelijk de Gentse *Le Catholique des Pays-Bas* en *Den Antwerpenaer*. Daar voegde ze de Brusselse regeringskrant *La Gazette des*

16. Uit oudere literatuur heeft Mark Derez een wat badinerend overzicht samengesteld: *Pierre François van Meenen (1772-1858), Les quatre âges d'un homme politique*, in: M. Derez, V. Vandekerckhove, P. Veldeman & T. Verschaffel (red.), *Vrijgevochten stad [...]*, pp. 162-169.

17. In de bundel M. Derez, V. Vandekerckhove, P. Veldeman & T. Verschaffel (red.), *Vrijgevochten stad [...]* beschrijft Gustaaf Janssens *Sylvain van de Weyer (1802-1874) diplomaat in dienst van koning Leopold I*, pp. 139-149, maar behandelt slechts heel summier zijn vorige periode. Arnoldus Smits noemde Van de Weyer *“een geniaal leider van heel de opstand”* in: *1830. Scheuring in de Nederlanden, Deel I*, Heule, 1983, p. 142 (161). In Deel III (Kortrijk-Heule, 2000, p. 289) heet het *“dat Van de Weyer het denkend verstand was van heel de revolutie”*.

18. In *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, vol. 121, 2006, pp. 222-239.

LE CATHOLIQUE DES PAYS-BAS.

LUNDI 27 SEPTEMBRE 1835.

Deuxième partie et paraît tous les samedis.
An III, vol. 9.

PAYS-BAS.

La Haye, 24 septembre.

S. Exc. le ministre de l'intérieur a été aujourd'hui en conférence, depuis 11 heures du matin jusqu'à 1 heure et demie, avec le section centrale de cette préfecture sur les objections des sections relativement aux questions proposées sur le rétablissement des sections relativement aux questions proposées sur le rétablissement des sections relatives aux questions nationales. D'après ce qu'on apprend, les objections seraient très étendues, et plusieurs sections auraient fait inscrire des notes dans les procès-verbaux.

— Tous les passagers de cette résidence annoncent OFFICIELLEMENT la prise de Bruxelles. On lit dans le *Dagblad* : « On reçoit à l'instant la nouvelle officielle que la ville de Bruxelles a été prise d'assaut. Le commandant a commandé hier, à sept heures du matin, et s'est enfoncé en traversant à onze heures, à laquelle les troupes du prince Frédéric ont fait leur entrée à Bruxelles, et ne pas encore positivement cessées. Le combat dans la ville n'avait pas encore cessé. »

Le *Stree-Courant* annonce que, par des nouvelles officielles du 23 courant, on a appris que « les troupes nationales étaient entrées à Bruxelles, par la porte de Schierbeek, et qu'elles étaient maîtresses de la ville. Le commandant, qui a occupé cette dernière, s'était trouvé sur la Place Royale, d'où on tirait le canon dans toutes les rues. En quittant la ville, il avait rencontré le prince Frédéric, entrant par la porte de Schierbeek. »

— Par des rapports arrivés de Mons, du 23 courant, on apprend que la veille, à dix heures du soir, après que la populace avait quitté le place, les rues et courtois, le lieutenant général Bouver, commandant en chef, a fait prendre possession de l'hôtel de ville, par deux bataillons d'infanterie avec deux pièces de canon.

Il a fait retirer, en même temps, le drapeau tricolore, qui flottait sur la tour.

Le 23, à midi, le lieutenant général Bouver, accompagné des officiers de la garnison, s'est présenté à l'hôtel de ville et à six heures de la régence, qui, avec l'appui et la protection de la haute justice, était restée dans l'exercice de ses fonctions.

Une troupe de jeunes gens, choisis par leurs concitoyens, pour former une garde bourgeoise et maintenir l'ordre et la tranquillité, a été présentée au général, qui l'a reçue froidement et lui a fait comprendre qu'elle ne saurait pas représenter de nouveaux défenseurs.

Au reste, tout était tranquille à Mons; et le général Bouver soustrait l'espoir de pouvoir rétablir l'ordre et le calme.

Des rapports du 23 annoncent que le drapeau orange est le seul autorisé dans la ville. Tous les postes de la forteresse sont occupés exclusivement par les militaires. *Osate Courant.*

TOURNAI, 25 SEPTEMBRE.

(Extrait du *Courier de l'Esprit*.)

Depuis deux jours, nous n'avons reçu aucun journal venant de Bruxelles.

— Le bruit s'est répandu dans la ville que des troupes sont entrées dans Bruxelles, demandant à l'instanterie avec les habitants, que sicut quibus est été reçus par eux, elles ont fait feu sur les bourgeois; que ceux-ci, indignés d'une pareille atrocité, se sont pris sur les militaires et les ont massacrés, sans laisser échapper un seul. Comme les communications avec Bruxelles deviennent difficiles, nous n'avons pu jusqu'à présent nous assurer de la vérité de ce fait.

— On dit que le régime de notre ville projette d'occuper, au commencement de la partie de l'Esprit qui traverse notre ville, les maisons de nos fabricans qui, dans les circonstances malheureuses où nous nous trouvons, ont fermé leurs ateliers ou sont à la veille de le faire.

Pour que ce projet remplisse entièrement le but qu'on se propose (et toutefois cet but est vrai), il serait nécessaire qu'on ne fait tout de suite à exécution; quelques semaines de délai rendraient ces travaux plus difficiles et par conséquent plus dispendieux, à cause de la saison pluvieuse.

En attendant pour le moment nos fabricans qui font encore travailler, celles et par conséquent, si la saison devenait trop rigoureuse pour continuer ces travaux, reprendre momentanément leurs ouvriers et les occuper par ce moyen à la maison.

ANVERS, 25 SEPTEMBRE.

(Extrait du *Journal d'Anvers*.)

Environ quatre-vingt-dix prisonniers sont entrés hier soir à Anvers, nous nous sommes assurés de différentes troupes. Deux ou trois étaient belges. Plusieurs nous ont remerciés au sujet du plus misérable, et l'un d'un grand nombre ne pouvant guère de croire qu'il était été pris en état de liberté. La plus est le seulement qu'ils ont écrit généralement et chacun se serait empressé de leur donner des secours, si cela eût été possible. On parlait de les conduire sur un bâtiment de commerce, mais on n'a pu, en position, si toutefois les propriétaires y con-

sent. On a fini par les conduire à la citadelle, où probablement ils recevront les secours qu'exigent leur position et leur état.

— L'émotion a fait mettre à la disposition du général Chassé deux navires marchands qui se trouvent dans notre port.

— La classe des prisonniers arrivés hier y sera conduit, dès qu'il aura été mis en état de le recevoir. Il paraît qu'il s'est été question de les placer à bord de la frégate; mais on a ensuite désapprouvé cette mesure, et sous application aux soins de l'autorité locale qui s'est aperçue que les prisonniers sont belges et peut-être français. Les prisonniers sont belges, et ce n'est pas à l'autorité civile qu'il faut imputer la faute, pour ne pas dire la cruauté, d'avoir laissé les prisonniers toute la nuit à la barre; et ce n'est même à bord d'un navire marchand qui dans son port ou dans les suburbs et alentours de la citadelle.

— Il rigne toujours la même insouciance et le même indifférence sur les affaires de Bruxelles. Toutefois on parle de négociations, et il est bien désirable que des concessions nécessaires fussent faites les parties.

— La malice de Louvain annonce qu'hier tout y était tranquille.

— Il paraît constaté que M. Edouard Despeignes s'est présenté au quartier général du prince Frédéric pour demander quelques modifications aux mesures arrêtées dans la dernière proclamation; on dit qu'il demandait une amnistie générale et qu'il n'a point été admis; parce qu'il n'était porteur d'aucun pouvoir. Nous ignorons si M. Despeignes a fait cette démarche de son propre mouvement, ce qui serait toujours estimable. D'un autre côté, nous nous souvenons d'avoir dit que dans l'état d'insurrection où se trouve la ville de Bruxelles, il est difficile d'envoyer par une autorité légale. Ce qu'il y a de certain, c'est que ce n'est point un acte, qu'on a ainsi d'ailleurs un opinion publique, peut, dans une partie de la population de Bruxelles, de cette considération que certains hommes qui pensent la défense des grands intérêts de l'humanité.

Bruxelles, 25 septembre.

Dans la matinée, le bruit s'est répandu que le drapeau tricolore avait été arboré le même jour sur la grande place, les militaires repoussés et se tenir sous les armes. De grands rassemblements se firent en effet sur le place, mais ils furent dispersés, vers quatre heures, par la force armée. Les troupes prirent position devant le Hôtel et empêchèrent le passage de toutes les rues qui mènent au grand marché. A six heures, une bande d'ouvriers parcourut la ville en criant: *Place de l'Esprit! vivent les Brabançons!* Deux décharges de la garnison sur le peuple ne contribuèrent pas peu à augmenter l'exaspération; les prisonniers enlevés, on se disposait à dégrader les rues, lorsque une pluie abondante est venue mettre fin à une scène qui aurait pu avoir des suites déplorable.

GAND, 26 SEPTEMBRE.

ÉVÉNEMENTS DE BRUXELLES.

Nous sommes, dit-on hier le *Journal de Gand*, un bulletin des nouvelles qui nous arrivent au moment de l'impression et de celles qui nous arrivent après.

Hier au soir, selon ce qu'on nous a paru; mais ce matin, à six heures, le *Journal de Gand* a fait distribuer les lignes suivantes:

Nouvelles officielles arrivées d'Anvers le 25.

Les troupes sont maîtresses de l'Esprit et du haut de la ville, ainsi que de quelques postes. Les républicains ont encore dans le centre de la ville. La rue Royale n'existe plus. Le combat a duré hier toute la journée.

D'après une lettre particulière que nous recevons à l'instant, une vive agitation a eu lieu dans l'intérieur de la ville; nos troupes ont fait des progrès et elles se sont engagées du Grand Salin; on est maintenant sur le chemin pour arriver à l'Hôtel de Ville. Les soldats sans distinction sont animés du meilleur esprit.

Ces nouvelles qui seraient été reçues hier, et dont on a retardé l'impression jusqu'aujourd'hui, sont bien loin de donner les vives inquiétudes qui continuent de régner en notre ville. Quatre journaux d'Anvers, datés du 26, nous ont parvenus ce matin, et nous ne faisons mention des nouvelles publiées par la feuille ministérielle. (Voyez ci-dessous le rubrique d'Anvers.) Les termes d'empresse, dans lesquels ces nouvelles officielles sont conçues, ont dû révolter tout cœur belge; *Le ras d'après se verra plus!*

On assure que M. le gouverneur a reçu des députés ce matin, mais jusqu'à présent rien ne transpire à ce sujet. Nous devons donc nous borner à reproduire ici les lettres particulières d'Anvers, d'Alst et de Louvain, qui nous ont été remises ce matin.

ANVERS, 25 septembre (soixante heures de répit). — Les choses se passent guère plus avantageuses qu'hier; toujours des nouvelles inquiétantes. Il paraît cependant que le peuple s'aggrave de terreur: On dit qu'un général et quatre aides de camp ont été faits prisonniers, et que le jour de troupes, qui occupent le par, est prêt à se rendre. Le Cirque, rue du Sol,

Pays-Bas aan toe, zodat ze werkelijk een heel breed staal van de politiek bewuste opinie kon ontleden.

Witte besluit: *“De Belgische identiteit komt weinig tot uiting als het over de natie, het volk of het vaderland gaat. Geconnoteerd met de geografische termen (en vooral met de Belgen) daarentegen gebeurt dat wel... Het spreekt echter vanzelf dat door de verschillen met het Noorden zo scherp in het vizier te brengen, de Belgische identiteit zonder meer versterkt wordt. Vooral rond de begrippen taal en godsdienst heeft dit proces plaats. De oppositietaal verscherpt met andere woorden het identiteitsbesef.”* Dat de taal *“slechts een secundaire rol heeft gespeeld in de oppositie, zoals L. Wils beweert, strookt dan ook niet met onze resultaten”*. (pp. 237-238) Laat ons deze conclusie toetsen aan de uiteenzetting die Witte eraan liet voorafgaan.

Welke grieven brengen de kranten naar voren? *“Het Noorden, de Noordelijke provinciën, Holland en de Hollanders worden bevoordeeld ten nadele van het Zuiden, van België en de Belgen. Het Noorden, Holland heeft alles, zelfs het monopolie en dat uit zich het sterkst op het religieuze vlak en wat het aantal ambten betreft, maar ook economisch-financieel en inzake taal stelt men deze ongelijkheid vast.”* Hier verwijst de auteur in voetnoot naar 25 krantenartikels met grieven, die ze onderverdeelt in: *Algemeen: 7; Godsdienst: 8; Ambten: 7; Economische aspecten: 2; Taal: 1* en wel in *Den Antwerpenaer*. Haar tekst gaat verder: *“Het Noorden moet begrip hebben voor het Zuiden en tot de oppositie toetreden. Vooral de katholieken in het Noorden worden daartoe opgeroepen... Rond het begrip ‘Belgen’ verschijnen de scherpste stellingen. België wordt als een kolonie behandeld, beter geëxploiteerd dan Java. De Belgen worden als paria's en slaven beschouwd. Ze zijn de slachtoffers, de gekwetsten; ze worden beledigd en bedrogen. Ze zijn uitgesloten wegens hun taal, het Frans, en worden ook van hun godsdienst beroofd.”* Ter staving verwijst de auteur hier naar 20 krantenartikels: *Algemeen: 14; Taal: 4* waaronder één in *Den Antwerpenaer*; *Ambten: 1; Godsdienst: 1*. (pp. 229-230) – De taal schijnt dus slechts een heel ondergeschikte plaats in te nemen in de grievenlijst: slechts 5 artikels op 45.

Dat is ook hetgeen ik herhaaldelijk heb betoogd, mij steunend op het onderzoek van Albert De Jonghe, *De Taalpolitiek van koning Willem I in de Zuidelijke Nederlanden (1814-1830)*: in het eerste petitionnement van november 1828 tot mei 1829, ontving het bureau van de Tweede Kamer 378 petitie's, waarvan *“slechts in een veertigtal (breed geschat) om taalvrijheid”* werd gevraagd.¹⁹ Het tweede petitionne-

19. *“In 320 wordt er om vrijheid van onderwijs verzocht”* (bedoeld is: vrijheid van godsdienstig onderwijs); *“in 254 om vrijheid van drukpers; in 163 om herstel van de jury; in 131 om onafhankelijkheid van de rechterlijke macht; in 37 om ministeriële verantwoordelijkheid”* (dit zijn dus allemaal liberale eisen, tegen het absolutistische regime); *“in 65 om de afschaffing van de belasting op het gemaal; slechts in een veertigtal (breed geschat) om taalvrijheid”*; A. De Jonghe, *De taalpolitiek van koning Willem I in de Zuidelijke Nederlanden (1814-1830): de genesis der taalbesluiten en hun toepassing*, Brussel, 1943, p. 324.

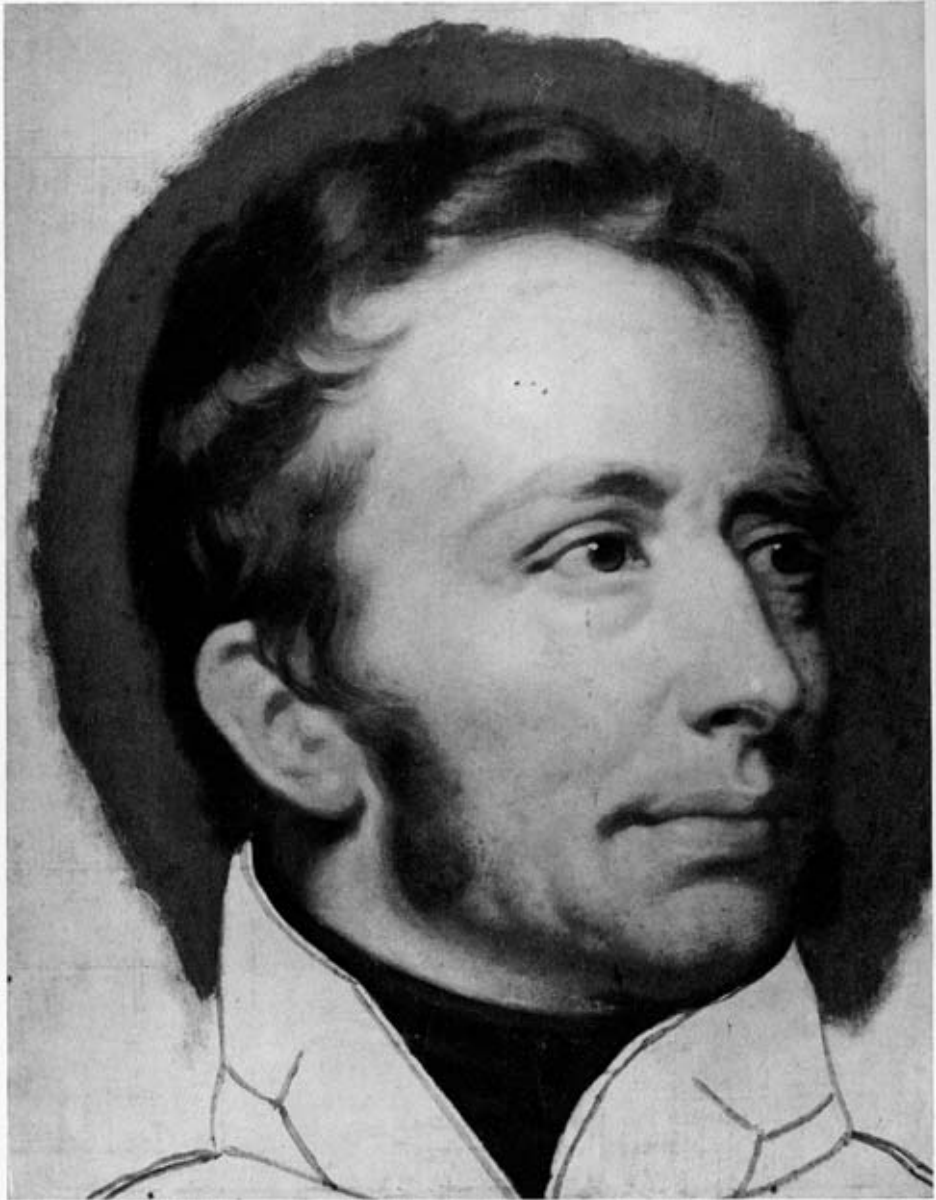
ment, vanaf oktober 1829, was veel massaler, aldus De Jonghe. In hoofdzaak was het grievenprogramma hetzelfde als tijdens het eerste petitionnement, met dit verschil dat er van meet af aan werd gepetitionneerd voor het herstel van alle grieven tegelijk, onder het motto: allen voor één. Dus werd ook in Oost- en West-Vlaanderen, Noord-Brabant, Gelderland en Zeeland onder meer gevorderd dat de Franstaligen niet zouden worden benadeeld. De Jonghe besluit: *"In de Vlaamse gewesten heeft de taalgrief de gewone volkslagen, die het gros van de petitionarissen leveren, weinig of niet beïnvloed... Er zijn anderzijds weinig aanwijzingen dat in het Brusselse en in Walenland de taalgrief opzettelijk en grondig uitgebaat werd."*²⁰

Hoe komt Witte toch tot de stelling die ze in haar conclusie formuleerde? Het natiebegrip staat centraal in het krantendiscours, schrijft ze. *"Taal en religieus nationalisme verwijzen meer naar de culturele natie (de Belgische) maar ook de liberale concepten komen al duidelijk aan bod."* Want de staatsnatie van het Verenigd Koninkrijk, van Hollanders en Belgen samen, werd volgens de kranten bepaald door de constitutionele monarchie, dus de koning en de gekozenen in de Kamer en ook door de vrijheid ('de liberale concepten'), waarbij in het katholieke discours de godsdienstvrijheid eveneens werd benadrukt. (pp. 234-235)

Het ligt voor de hand dat, waar de kranten betoogden dat in de staatsnatie de twee volkeren of 'culturele naties' gelijkberechtigd moesten samenleven, ze voor het bestaan van die tweehed verwezen naar de verschillen inzake taal en godsdienst. Waarbij 'godsdienst' destijds zowat samenviel met de cultuur, zoals het nu nog het geval is in de islamwereld. Ook de vrijdenker P.J. Van Meenen had zich in de *Observateur* ertegen verzet dat aan de Belgen 'hun godsdienst' zou worden ontnomen.²¹ De godsdienst stricto sensu werd bedoeld in de eis van onderwijsvrijheid, die immers de priesteropleiding betrof. Die eis speelde een belangrijke, maar niet overheersende rol in het petitionnement. De taal speelde er daarentegen nauwelijks een rol in, omdat de Belgen, ook de Franstaligen onder hen, zich in hun taal niet erg bedreigd voelden. Ze voelden zich niet Vlaming en nauwelijks Waal, maar Belg en als zodanig zwaar achteruitgesteld. Maar het spreekt vanzelf dat het de Franstaligen wel stoorde dat de regering en de Hollanders pretendeerden dat 'hun' taal de enige nationale taal was. Zoals Herman Van Goethem het raak formuleerde, als resultaat van zijn onderzoek naar het taalgebruik in het gerecht: *"Het illustreert ook hoezeer met de petitionnementen enkel een politieke strijd werd gevoerd om de macht in de staat. Op theoretisch vlak vonden*

20. A. De Jonghe, *De taalpolitiek [...]*, p. 351.

21. In de Leuvense afdeling van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen hield Van Meenen in de herfst van 1827 een lofrede op het Nut. Zijn toespraak was een verheerlijking van een niet-kerkelijk christendom of een humanisme, en werd afgedrukt in de *Gazette des Pays-Bas* op 17 december 1827.

Portret van Willem I. Afdruk van schilderij op doek door Charles Howard Hodges, ca. 1815.
[ADV, VC1921]

de vele ondertekenaars dat er een taalgrief was, praktisch echter achtte niemand zich in de hoek geduwd" (behalve in Brussel).²²

Uit de ontleding die De Jonghe gaf van de inhoud der petitiees, die we in noot 19 hebben weergegeven, onthouden we dat de liberale vrijheidsgedachte daarin een véél grotere rol speelde, niet alleen dan de taal, maar ook dan de godsdienst. Het lijkt me zinvol om na te gaan welk beeld de debatten in de Tweede Kamer in de jaren 1827-1830 ter zake geven.

DE OPPOSITIE IN DE TWEDE KAMER IN 1827-1828

De regeringskrant *Gazette des Pays-Bas* gaf uitvoerig verslag van de besprekingen in de Tweede Kamer: 41 openbare zittingen van 15 oktober 1827 tot 1 april 1828. Achteraf deelde ze, dikwijls in afzonderlijke bijlagen, de uitgeschreven redevoeringen mee die de Kamerleden haar bezorgd hadden; in 1827-1828 gebeurde dat ook nog met teksten van opposanten. Trouwens, in die periode, en zeker bij het begin ervan, werd de krant nog niet overspoeld door de strijd tegen de oppositie, zoals twee jaar later. Op 24 augustus 1827 kon ze, op de verjaardag van de koning, een ode afdrucken van André Van Hasselt: *Le Vingt-quatre Août*. Het was een huldedicht aan Willem I, de erfgenaam van de Zeven Provinciën, die tijdens het oorlogsbewind van Napoleon moest zwerven, maar die was teruggekeerd en de hoop had doen herleven.

*"La Belgique revit flotter sur ses bannières
Le lion longtemps effacé.
Sous les portiques saints guidant la tolérance
À vingt cultes rivaux il rendit l'espérance ;
Le repos arriva..."*

Aan de hand van deze schijnbaar apolitieke regeringskrant zullen we even het klimaat schetsen, rond de opening van het nieuwe parlementaire jaar op 15 oktober 1827. Tussen andere weetjes verschenen berichten als dat P. De Vlieger, de eigenaar, drukker en uitgever van de *Nieuwe Gazette van Brugge*, einde augustus was aangehouden wegens artikels van 30 september en 2 december 1826, waarin hij wantrouwen en tweedracht, twist en verdeeldheid onder de inwoners van het koninkrijk zou gezaaid hebben. En later het bericht dat hij door het assisenhof van Brugge tot zestien maanden was veroordeeld en de auteur der artikels, advocaat A. Mosmans, tot een jaar.²³

22. H. Van Goethem, *De taaltoestanden in het Vlaams-Belgisch gerecht, 1795-1935*, Brussel, 1990, p. 121.

23. *Gazette des Pays-Bas*, 3 september en 1 oktober 1827. Volgens R. Van Eenoo, *De pers te Brugge: 1792-1914*, Leuven-Parijs, 1961, p. 114 werden beiden al op 3 januari 1828 in vrijheid gesteld. Op 1 oktober 1827 berichtte de *Gazette des Pays-Bas* dat de Raadkamer had verklaard dat er

De *Gazette des Pays-Bas* betreurde op 3 oktober, in naam van de gezonde filosofie en de ware verdraagzaamheid, dat er in de pers aanvallen verschenen, niet alleen tegen de katholieke eredienst en zijn bedienaren, maar tegen elke godsdienst. Dat was begrijpelijk geweest onder de tirannie van de Bastille en de *lettres de cachet*, maar nu was zoiets alleen nog te verklaren uit angst voor het jezuïtisme. Welnu, we kennen de waakzaamheid van de regering tegen het jezuïtisme, dus zijn die aanvallen misplaatst.

Wat was het “jezuïtisme” waartegen de regering waakte? De *Gazette* zou het ruim een jaar later, wanneer de strijd veel openlijker moest gevoerd worden, de bron noemen van kwezelarij, fanatisme en despotisme. – Zoals het in de islamlanden zou gebeuren na de dekolonisatie, zo was in de katholieke landen na de val van Napoleon de vraag gerezen of de godsdienst voortaan opnieuw de grondslag moest vormen van de samenleving, dan wel of een laïcistisch moderniseringbeleid alle inwoners moest verenigen in een staatsnatie, en de bekrompen, reactionaire religieuze krachten moest in toom houden en heroriënteren. Willem I had die taak op zich genomen, en de krant steunde hem daarin zonder veel te polemiseren. Op 4 oktober kon ze de tekst van het concordaat afdrukken, dat aan de koning een vetorecht gaf inzake bisschopsbenoemingen. Op 20 november gaf ze een heel stukje over het fanatisme van een pastoor in een Zwitsers dorp, die het lichaam van een ongelovige had laten opgraven en verwijderen, en het kerkhof had laten herwijden; de kantonnale overheid had de herbegraving in het gewijde kerkhof bevolen.²⁴ – Het was dankzij de vrees van de liberale bourgeoisie voor het fanatisme of “jezuïtisme”, gevoegd bij de “volledige verlamming” (*dixit* Van Velzen) van de noordelijke opinie, dat Willem I zijn absolute macht had kunnen uitbouwen, die in de nieuwe parlementaire zittijd zou worden aangevochten.

Op 15 oktober 1827 werd de zittijd van de Staten-Generaal geopend, in Den Haag dit jaar, met een toespraak van de koning “*en langue nationale*”. Twee volgende zittingen van de Tweede Kamer werden gevuld met administratieve rompslomp, en op 19 oktober verscheen de minister van Financiën, in een rijtuig van het hof en met een ruiters-escorte. Een delegatie van vier kamerleden was aangeduid om hem bij zijn aankomst te gaan ontvangen en binnen te leiden. Hij

geen aanleiding bestond om de heer Heirstraeten, uitgever van de *Catholyke Mengel Schriften*, te vervolgen, maar dat het Openbaar Ministerie beroep had aangetekend tegen die verklaring. 24. Op 9 juli 1827 werd onder de titel *Enseignement des jeunes gens qui se destinent à l'état ecclésiastique dans le royaume de Bavière* heel het staatskerkstelsel van Beieren uiteengezet: de kerk een ministerie van eredienst van de staat. De historicus L.J. Rogier heeft er op gewezen dat voor Willems besluiten van 1825 over de priesteropleiding “*geen scheppingen van Jozef II, maar contemporaine maatregelen van Pruisische en Beierse makelij de ontwerpers daarbij voor ogen hebben gestaan, zeer duidelijk ook de zgn. Pragmatik der protestantse Duitse soevereinen*”; L.J. Rogier, Het tijdschrift ‘Katholicon’ 1827-1830, in: *Mededelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen* (Nieuwe Reeks, XX, Afdeling Letterkunde, XII), Amsterdam, 1957, pp. 10-11.

gaf “*en langue nationale*” uitleg over de wetsontwerpen van begroting die hij neerlegde, en vertrok met hetzelfde ceremonieel als bij zijn aankomst.

In de zitting van 29 oktober werd verslag gegeven over de ceremonie waarin de delegatie van beide Kamers het antwoord op de troonrede was gaan overbrengen aan de koning. Daarin werd voldoening uitgedrukt over de beperking die voorzien was op de toelating om de pauselijke ratificering van het concordaat te publiceren. Die beperking gaf aan de Staten-Generaal de zekerheid dat de zo belangrijke bepalingen van de grondwet over de erendiensten, het onderwijs en de weldadigheid geen enkele aantasting zouden ondergaan. – Met andere woorden: de meerderheid, bestaande uit Hollanders en liberale Belgen, steunde de regering die zopas een restrictieve interpretatie van het concordaat had gegeven, en in een circulaire van 5 oktober aan de provinciegouverneurs had meegedeeld dat het voorlopig niet zou in werking treden. Het ging erom de greep op de kerk en de priesteropleiding niet te lossen.²⁵ Maar de publicatie van die circulaire zou in de klerikale opinie grote verontwaardiging wekken, en aan die kant de doorslag geven voor een unie van de opposities.

De unie begon al vorm te krijgen in de Luikse pers.²⁶ In september 1827 had de liberale *Mathieu Laensbergh*, de voorloper van *Le Politique*, scherp de vervolging van de katholieke *Nieuwe Gazette van Brugge* gehekeld. Onder de indruk daarvan had de katholieke *Courrier de la Meuse* opgeroepen om samen de persvrijheid te verdedigen, in het belang van beide partijen. Vanaf het einde van het jaar was de unie van de opposities een feit in Luik.²⁷

De werkzaamheden van de Tweede Kamer waren bijzonder slaapverwekkend. De meeste materies waren, volgens de regeringsinterpretatie die door de Hollanders werd aanvaard, aan het parlementair toezicht onttrokken en aan de uitsluitende zorg van de koning opgedragen, zoals buitenlandse zaken, landsverdediging, kolonieën, munt, onderwijs en de kerken. De Staten-Generaal mochten de begroting bespreken, maar ze zonder amendering in haar geheel goedkeuren of verwerpen. Op klachten over het regeringsbeleid, over wetsschendingen of verkeerde besteding van overheids gelden, was het antwoord telkens dat dit buiten de bevoegdheid van de Kamer viel.

25. Het verzet in de Staten-Generaal tegen het concordaat was vanuit de regering zelf uitgelokt. En het waren Belgische liberalen als Louis De Potter en de *Courrier des Pays-Bas*, nog meer dan Hollandse protestanten, die tegen het concordaat gekant waren. Ch. Terlinden, *Guillaume Ier Roi des Pays-Bas et l’Eglise Catholique en Belgique (1814-1830)*, II, Brussel, 1906, pp. 145-148.

26. Het beste relaas van het ontstaan van de unie is te vinden bij K. Jürgensen, *Lamennais und die Gestaltung des begischen Staates*, Wiesbaden, 1963, pp. 80-94.

27. In de *Mathieu Laensbergh* schreven onder meer Paul Devaux, Joseph Lebeau en de broers Charles en Firmin Rogier. Op 9 januari 1828 gaf de *Gazette* nog lof aan dit blad “*à qui rien de ce qui se fait d’utile et de louable dans notre pays n’échappe et ne reste indifférent*”.

Maar nu was er een jong, pas gekozen liberaal Kamerlid dat zich niet uit zijn lood liet slaan, Charles De Brouckère, een zoon van de gouverneur van Limburg. Die zal zeker de Luikse pers gelezen hebben, en als geboren Bruggeling de zaak van de *Nieuwe Gazette* gevolgd hebben. Er was toen ook een proces hangend tegen de Noord-Brabantse 'jezuïtische' publicist Le Sage ten Broek. Op 19 december 1827, tijdens de bespreking van het budget van 1828, handelde De Brouckère in den brede over de persvrijheid. Hij hekelde het besluit van 1815, uit de oorlog tegen Napoleon, dat werd ingeroepen om de grondwettelijke persvrijheid te smoren in veroordelingen van "*zaaiers van wantrouwen*", en de perswet van 1818. En zelfs na vrijspraken werden anderen opgesloten omdat ze de aangeklaagde stukken herdrukt hadden, klaagde hij aan.²⁸ Hij vroeg de onafzetbaarheid van de rechters en de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht.

In de zitting van 29 januari 1828 hernam De Brouckère zijn offensief, naar aanleiding van de petitie van een drukker uit Den Haag voor de afschaffing van die perswetgeving. Hij kon nu een heel debat uitlokken, waarin hij werd gesteund door drie Belgen waaronder de Antwerpse klerikaal Geelhand della Faille, maar werd tegengesproken door enkele Hollanders. Voor zijn motie om de petitie te laten drukken kreeg hij 43 stemmen tegen 11, maar aangezien er onvoldoende aanwezigen waren op de 110 leden, bleef het daarbij. De overheid ging voort met het vervolgen van opiniedelicten.²⁹

Op 4 maart 1828 kwam in de Tweede Kamer een petitie aan bod die aan de voorzitter was overgemaakt door De Brouckère. Ze was ingediend door de student Edouard Ducpétiaux, die internationale faam zou verwerven als sociaal onderzoeker en hervormer. Hij was in vervolging gesteld wegens het uitgeven van een 'anonieme' brochure *Apologie de la peine de mort, par M. Asser, avec quelques observations critiques*. Carel Asser was een referendaris, dus een niet heel hoge regeringsambtenaar, die een pleidooi voor de doodstraf had geschreven. Ducpétiaux had dat heruitgegeven met negatieve commentaar, maar zijn brochure was in beslag genomen en hij werd vervolgd als vervalsers, lasteraar en bedrieger.

28. Mogelijk doelde hij op het geval van de Antwerpse priester Jan Buelens, die op 7 juli 1827 was aangehouden wegens de publicatie van een antiprotestants Latijns gedicht, geschreven bij de priesterwijding van Pieter De Ram. Nadat de Raadkamer op 20 juli had beslist hem niet te vervolgen, was zijn werkstuk vertaald in het Nederlands. Het hof van beroep stuurde Buelens toch naar het assisenhof van Antwerpen, dat hem op 6 september veroordeelde tot een jaar gevangenis. Later kregen de vertaler en de drukker dezelfde straf. F. Prims, *Antwerpen in 1830*, I, Antwerpen, 1930, pp. 165-170.

29. De *Gazette des Pays-Bas* deelde op 5 maart 1828 de overwegingen mee van het vonnis van de correctionele rechtbank van Gent in de zaak ten laste van priester B. De Smet, die op 24 september 1827 in Sint-Niklaas vanop de preekstoel kritiek had geuit op het systeem van het openbaar onderwijs, dat volgens de grondwet en andere wettelijke beschikkingen tot de uitsluitende bevoegdheid behoort van de rijksregering...; strafbaar met drie maanden tot twee jaar. Zie E. Lamberts, *Kerk en liberalisme in het bisdom Gent (1821-1857)*, Leuven, 1972, p. 38.

De Brouckère verklaarde dat hij al twee keren was tussenbeide gekomen voor de kostbaarste van onze vrijheden, die van de drukpers; indien de uitzonderingswetten niet werden afgeschaft op initiatief van de regering, zou hij zelf bij het begin van de volgende zitting een wetsvoorstel indienen.

In de zitting van 11 maart werd verslag uitgebracht over de petitie van Ducpétiaux. De commissie, in de lijn van de gewone onderworpenheid van de meerderheid, achtte alleen de rechterlijke macht bevoegd ter zake, en de Kamer onbevoegd. Maar aangezien Zijne Majesteit zou kunnen legifereren [sic], stelde ze voor om de petitie de deponeren ter griffie in plaats van tot de dagorde over te gaan. Na een lang debat werd met een grote meerderheid beslist om niet alleen te deponeren, maar het stuk ook te laten drukken. Een van de Hollandse tegenstanders, die fel de onbevoegdheid van de Kamer verdedigd had, had erbij gevoegd dat de tijden van Alva en Granvelle voorbij waren en nooit zouden terugkomen en de verdachtmakingen gehekeld die men in deze vergadering gezaaid had en waartegen de aangevallene (minister van Justitie Van Maanen, blijkbaar) zich niet kon verdedigen. – Met andere woorden: de Belgen, als erfgenamen van Alva en Granvelle, zouden beter zwijgen over vrijheid.

Op 23 maart meldde de *Gazette des Pays-Bas* dat de procureur des Konings zich verzet had tegen de beslissing van de Raadkamer om Ducpétiaux en zijn medebeschuldigde te ontslaan van rechtsvervolging. Bijgevolg zou de zaak gebracht worden voor de Kamer van inbeschuldigingstelling van het hof van beroep. – Iedereen zal daarin de hand van de 'aangevallen' minister Van Maanen gezien hebben.

Op het einde van de maand pleitte de klerikale Luikse baron De Gerlache in de Tweede Kamer voor "*beaucoup de liberté... pour posséder la vraie liberté, il fallait la vouloir sous toutes ses formes, non seulement pour soi et pour les siens, mais pour tout le monde*", al bleven de meningsverschillen bestaan. Er was geen andere oplossing voor "*une nation composée d'éléments aussi divers*".³⁰ Op 1 april werd de zitting gesloten met een toespraakje in beide talen door de minister van Binnenlandse Zaken, die daartoe was gemachtigd bij Koninklijk Besluit, en die werd aanen weggevoerd met dezelfde pompa als bij de opening in oktober.

De invloedrijke *Catholique des Pays-Bas* uit Gent evolueerde intussen verder naar de unie van de opposities, waarbij het in juli uitdrukkelijk aansloot. En de liberale Brusselse *Courrier des Pays-Bas*, die dat toen nog afwees, kwam in augustus in handen van een nieuwe ploeg die op haar beurt de unie bijtrad: mensen als de advocaten P. Claes, Ducpétiaux, J.B. Nothomb, L. Jottrand, Van Meenen en De Potter.

30. K. Jürgensen, *Lamennais [...]*, pp. 95-96.

DE PARLEMENTAIRE ZITTIDJ 1828-1829

In oktober 1829 had de *Gazette des Pays-Bas* niet meer het serene voorkomen van een jaar eerder, maar was het een opgewonden strijdblad geworden, onder meer voor het bedreigde Filosofisch College waarin de rijksopleiding voor kandidaat-priesters was georganiseerd.³¹ Het blad voerde een felle polemiek met de *Catholique des Pays-Bas*, aan wie het kwade trouw en een dompersmentaliteit verweet, terecht zo lijkt het. In november ging de polemiek ook over de brochure van de Franse priester Félicité de la Mennais, *Education du peuple*, dat de *Catholique* aan zijn abonnees gestuurd had.

Op 20 oktober werd de nieuwe zittijd van de Staten-Generaal geopend, die dit jaar in Brussel werd gehouden. In zijn troonrede meldde de koning onder meer dat de besprekingen voor de uitvoering van het concordaat goed verliepen, en kondigde hij aan dat in deze zittijd wetsontwerpen zouden worden voorgelegd om de wettelijke bepalingen inzake oproerbesteding, uit het begin van zijn regering, te vervangen. In de zitting van 3 november zei De Brouckère dat hij niet langer kon wachten op de aangekondigde ontwerpen, aangezien daar geen datum bijgesteld was en de onderdrukking van de persvrijheid al te grof was, terwijl er wel een begroting met 700 miljoen aan belastingen werd voorgesteld. Hij legde dus een eigen voorstel neer, tot opheffing van de uitzonderingsbesluiten en -wetten van 10 en 25 april 1815 en 6 maart 1818; volgens hem volstond de gewone strafwet, die nog van Napoleon dateerde.

Op 6 en 7 november verschenen de advocaten Pierre Claes en Lucien Jottrand en de drukker J.J. Coché-Mommens van de *Courrier des Pays-Bas* voor de correctionele rechtbank van Brussel, verdedigd door de advocaten Van Meenen en Mascart. Ze werden tot respectievelijk één jaar, acht en zes maanden veroordeeld wegens artikels van 9 oktober (Jottrand) en 25 oktober (Claes), die evident gericht heetten tegen de minister van Justitie en beledigend, met de verzwarende omstandigheid dat dit tegen een zo hoog geplaatste personaliteit gebeurde. De *Gazette* drukte het hele vonnis in vertaling af. Op 15 november werd Louis De Potter opgesloten wegens een ander artikel van een week eerder, met daarin: "*Il me vient une idée: opposons des mots à des mots. Jusqu'ici l'on a traqué les jésuites; bafouons, honissons, poursuivons les ministériels.*"

Op dezelfde dag stuurde de pauselijke vertegenwoordiger in het Verenigd Koninkrijk, Mgr. Francesco Capaccini, een rapport aan de staatssecretaris in Rome. Hij meldde dat de katholieke pers een unie sloot met de partij, niet van de liberalen maar van de revolutionairen, iets wat door de wijze en gematigde katholieken werd afgekeurd en waarvan hij de meest verderfelijke resultaten voorzag. Vooral

31. Het was de greep van de regering op de priesteropleiding in 1825, die het klerikale verzet had doen oplaaien en naar een unie met de liberale oppositie had doen zoeken. Bijzonder het toen opgerichte Filosofisch College werd aangevallen als strijdig met de godsdienstvrijheid.

in het bisdom Gent, dat Oost- en West-Vlaanderen omvatte, waren de meest geëxalteerden te vinden.³² Het Vaticaan en zijn vertegenwoordiger zouden tevergeefs de unie der opposities bestrijden.

Van 27 november tot 3 december duurde in de Tweede Kamer de bespreking van het wetsvoorstel-De Brouckère; vijf zittingen lang zaten de tribunes vol. Tot slot werd het voorstel verworpen met 61 stemmen van Hollanders en enkele Belgen, tegen 44. De meeste tegenstemmers hadden wel gezegd dat ze van de uitzonderingswetgeving af wilden, maar dat er toch een andere wet moest komen, of dat men moest vertrouwen op de koninklijke belofte.

De Luikse klerikaal De Gerlache had het debat opengetrokken naar de eisen van de unie en de Belgische grieven. De persvrijheid moest hand in hand gaan met de ministeriële verantwoordelijkheid en de scheiding der machten. Hij maakte de lof van Frederik de Grote die de pers- en de godsdienstvrijheid had ingevoerd, in tegenstelling tot Jozef II die zijn priesterseminarie had opgelegd. De onderwijsbesluiten van 1825 noemde hij de kinderen van het persbesluit van 1815. En dan de bepalingen in het ontwerp van nieuw strafwetboek tegen de betrekkingen van de geestelijkheid met de paus, en tegen de aantasting van het gezag!³³ De Gerlache waarschuwde heel duidelijk voor het uiteenscheuren van het land. "*Combien il est impolitique de mesurer la liberté à petites doses à une nation qu'on a surchargée d'une dette énorme qu'elle n'avait point contractée, et à qui on se propose de faire bientôt voter des budgets pour plus de 700 millions. La réunion de deux pays qui différaient de mœurs, de langage, d'intérêt et de religion était, je l'avoue, un problème difficile à résoudre.*" Indien men zich aan de spits van de vooruitgang had gesteld, zou de bevolking gewonnen zijn en bereid om het land te verdedigen, in het besef dat leven in een ander land niets zou verbeteren. "*Il est temps encore: rentrons dans la*

32. Capaccini aan de staatssecretaris, 15 nov. 1828; J.P. de Valk m.m.v. E. Lamberts, *Lettres de Francesco Capaccini, Agent diplomatique et internonce du Saint-Siège au Royaume Uni des Pays-Bas, 1828-1831*, Brussel-Rome, 1983, p. 60.

33. Zoals heel de klerikale opinie wond De Gerlache zich op over de strijd van betaalde regeringsagenten tegen het 'jezuïtisme' en voor een staatskerk: "*N'y a-t-on donc point de peine pour ceux qui calomnient en masse? Une administration dont presque tous les chefs sont des non-catholiques s'enflamme tout-à-coup d'un beau zèle pour la cause du catholicisme, elle se propose d'éclairer et de régénérer nos prêtres; elle veut entreprendre à elle seule la fourniture de tous les ecclésiastiques du royaume: de bons serviteurs, gens connus jadis pour leur haine et leur mépris pour toute sorte de religions, se mettent à feuilleter des infolios, étudient les conciles et se font canonistes pour mieux séduire les simples... Après avoir violé la foi fondamentale, en déclarant par arrêté que ceux qui étudieraient hors du pays, ne seraient nommés à aucune place, on viole cet arrêté même en envoyant des séminaristes à Trêve et à Cologne... On fait un concordat: grande joie dans le royaume! Mais peu de jours après, on nous apprend par une circulaire confidentielle, que rien n'est vraiment convenu. De journalistes privilégiés... prêchent hautement l'athéisme; ils salissent leurs feuilles de tout ce que l'impiété et le cynisme ont de plus révoltant.*" [Het was omdat ze de antiklerikale pers niet konden verbieden, dat de klerikalen de totale persvrijheid aanvaardden en opeisten (LW)].

foi fondamentale! Anéantissons ces oeuvres de ténèbres et de malheurs, ces arrêtés de 1815 et 1825 qui ont classé les citoyens en catégories de langues, d'origine, de religion, et d'opinions!" – Dat was van aard om de klerikale Belgen te winnen voor een samengaan met de liberalen, maar al minder om de liberale Belgen daartoe te overhalen; de Zuid-Brabander A.J. Barthélemy zou reageren op de aanval tegen Jozef II. In de Hollandse pers werd door dit debat het taboe inzake de ministeriële verantwoordelijkheid eindelijk doorbroken³⁴, maar tegelijk werd de anti-Belgische ministeriële reflex er waarschijnlijk nog versterkt.

In de Tweede Kamer kwam op de zitting van 2 december 1828 voor de eerste keer de taalkwestie ter sprake, als antwoord van baron de Stassart op beschuldigingen in de Hollandse pers en suggesties door Hollandse collega's, dat die Belgische woelmakers onvaderlands waren en naar Frankrijk terugwilden. Dat was het beeld dat G.K. van Hogendorp al in april 1816 opzettelijk had verspreid over de publieke geest in België, om de eis van ministeriële verantwoordelijkheid te ontkrachten.³⁵ De geboren Mechelaar De Stassart, gekozen door de provincieraad van Namen, waarschuwde dat de ministers deelden in het misprijzen van de bevolking voor hun betaalde penneknechten. *"Que penser d'une apologie du ministère dans laquelle... pour nous déclarer net, à nous habitants des provinces wallonnes, qu'il ne nous est plus permis de nous considérer comme formant une seule et même nation avec des Belges qui parlent une langue d'origine différente. Quoi! L'on voudrait ainsi prescrire et ranger pour ainsi dire dans la classe des parias le quart des citoyens du royaume... qu'on ne rougit pas de donner un démenti formel à l'histoire, d'insulter le sang si généreusement versé dans les plaines de Waterloo!"*

L.C. Luzac, een rechter uit Leiden die onder de Hollandse Kamerleden als liberaalgezind gold, kwam voor de eindstemming uitleggen waarom de meeste tegenstanders uit het Noorden kwamen. Niet omdat wij voor despotisme zouden zijn, integendeel, maar uit onafhankelijkheid van karakter en beginselvastheid, die ons de verwijten doen misprijzen. En uit eerbied voor de koning en vertrouwen in het gegeven woord.

34. P.L.G. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid [...]*, p. 292, schrijft dat dit kamerdebat vele reacties uitlokte in de noordelijke pers *"na jarenlang geforceerd zwijgen"*, en dat de kerngedachte van B. Constant en P.J. Van Meenen over de politieke ministeriële verantwoordelijkheid er algemeen bekend bleek te zijn. Maar hij schrijft niet dat die pers ook die verantwoordelijkheid zou gaan eisen. Het enige periodiek dat zulks deed, was blijkbaar *De Bijenkorf* die sinds oktober 1828 in Den Haag verscheen met anonieme medewerkers; J. van Zanten, *Schielijk [...]*, pp. 194 en 251-258 noemt het blad een spreekbuis van de ultraliberalen. Zie N.C.F. van Sas, *De metamorfose van Nederland. Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900*, Amsterdam, 2004, pp. 438 e.v.

35. *"Zijn kwalificatie van de Belgen als muiters die zich onrechtmatig verzetten tegen het regiem van Willem I, zou algemene navolging krijgen en de Belgen tot 1830 en lang daarna achtervolgen"*; P.L.G. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid [...]*, pp. 114-116, het citaat p. 149.

Zoals gezegd betuigden 61 leden dat vertrouwen, tegenover 44 opposanten. Maar daarmee keerde de rust niet terug. Twee dagen later, naar aanleiding van een petitie uit Maastricht voor afschaffing van belasting op het malen, hield de Limburger Surllet de Chokier de regering voor "*qu'il ne peut avoir la majorité des vœux sans favoriser la majorité des intérêts*". Hij vroeg het einde van de ongrondwettelijke instructie, uit 1820, die de Provinciale Staten belette om wensen over te maken aan de koning en de Staten-Generaal.³⁶ De Stassart haakte daarop in om aan te klagen dat de provinciegouverneurs de wensen van hun Provinciale Staten versmoorden, en hij liet niet af, ook niet nadat weer een onafhankelijke Hollander, Dirk Donker Curtius, ertegen had geprotesteerd dat men "afweek" naar de belasting op het malen en naar het gezag van de Provinciale Statenvergaderingen. Vertegenwoordigers van Oost- en West-Vlaanderen eisten een versnelde kadasterherziening, omdat hun provincies zwaar zouden benadeeld worden inzake grondbelasting.

De *Gazette des Pays-Bas* bestreed de oppositie die zich nu zowel in het parlement als in de pers voordeed, en verdedigde zich tegen het verwijt dat ze de belangen van het land (België!) niet zou verdedigen; die anderen pretenderen dat zij het land zijn! Op 16 december hekelde ze weer de *Catholique des Pays-Bas*, die had getiteld *Parlons aux masses*. Aangemoedigd door de 'onvoorstelbare' steun uit de liberale opinie, riep die krant op om de massa's in beweging te brengen, en durfde die te schrijven: "*La démocratie est un des éléments de notre constitution, elle a ses racines dans le vieux sol!*" Het ging om het massale petitionnement dat de aanhangers van de *Catholique* organiseerden voor zowel de liberale eisen als de vrijheid van onderwijs, en dat meer dan 40 000 handtekeningen zou opleveren, vooral in Oost- en West-Vlaanderen.

In de Tweede Kamer gaf de bespreking van het budget voor 1829, vanaf 18 december, niet alleen aanleiding tot kritiek op de voorziene uitgaven en inkomsten, waarbij sommigen zegden dat ze die voor de laatste keer nog eens wilden goedkeuren, en anderen als Dirk Donker Curtius dat ze zouden tegen stemmen. Alweer kwam het tot een algemeen politiek debat. Daarin noemde Luzac zich voorstander van de vrijheid, ook inzake het onderwijs, maar hij betreedt het monopolie (van de kerksen) en maakte de lof van Voltaire, Frederik de Grote en de Franse Revolutie, die de vrijheid van de geest hadden gebracht. De Noord-Brabander Sasse van Ysselst wees, bij zijn aankondiging dat hij zou tegenstemmen, op de crisis, de verdeeldheid van de natie, de onrust. De grondwet bood geen

36. Het grondwettelijk petitie-recht moest dode letter blijven. In 1820 was het zelfs bij Koninklijk Besluit aan de departementen van Algemeen Bestuur verboden om met de Kamers te communiceren. Zo moest worden voorkomen dat de Kamers, door zich in te laten met petitie's of anderszins, "*het koninklijk prerogatief zouden aantasten*"; J. Talsma, *Het recht van petitie... Nederland 1795-1983*, Arnhem, 1989.

bescherming tegen de machtsoverschrijdingen van de overheid, afzettingen, uitsluiting van gekozen gezagsdragers, opheffing van verenigingen, verbod van meningsuiting... Barthélemy beriep zich op de ministeriële verantwoordelijkheid zoals in Engeland: daar werd de begroting niet verworpen, maar daar ontsloeg de koning een minister op verzoek van het parlement. – Het budget werd goedgekeurd met 53 stemmen waaronder vier van Belgen, tegen 51 stemmen waaronder vier van Hollanders.

Tijdens dit debat verscheen op 19 en 20 december Louis De Potter voor het assisenhof van Brussel, vanwege zijn oproep om niet langer de 'jezuïeten' aan te vallen, maar de 'ministeriëlen'. Dat kostte hem 18 maanden gevangenis plus een boete. De tarieven waren blijkbaar verhoogd, want een week eerder had Edouard Dupétioux, ondanks of juist vanwege zijn verdediging door advocaat Van Meenen, 'slechts' één jaar gekregen voor een ander artikel in de *Courrier des Pays-Bas*, waarin hij "de regering des konings beledigd had" over de uitwijzing van twee vreemdelingen. Op 22 december werd het in de troonrede aangekondigde wetsontwerp neergelegd, ter vervanging van de uitzonderingswetgeving op de pers.

In februari 1829 verscheen in Parijs een nieuw werk van de befaamde apoloogee Félicité de la Mennais, *Des progrès de la révolution et de la guerre contre l'Eglise*, waarin het christendom en de vrijheid als een eenheid werden gezien en opgeroepen tot een bondgenootschap tussen de kerk en het volk, tegen de autoritaire regeringen. Het boek kende een massale verspreiding in België, waar het een groot deel van de klerikale opinie radicaliseerde en de unie van de opposities versterkte, ook aan de liberale kant.³⁷ In dezelfde maand februari werd bekendgemaakt dat de koning en de vertegenwoordiger van de Heilige Stoel een akkoord hadden bereikt over de kandidaat-bisschoppen voor Luik, Doornik en Gent; in Namen was al in 1828 een nieuwe bisschop geïnstalleerd.³⁸

Van 23 februari tot 5 maart 1829 stond de Tweede Kamer in het teken van de massaal binnengekomen petitie, waarvan sommige ook uit het Noorden: voor de jury en de onafzetbaarheid van de rechters, de vrijheid van onderwijs, de ministeriële verantwoordelijkheid, de persvrijheid, de afschaffing van de belasting op het malen.³⁹ Het rapport van de bevoegde commissie stelde met de gewone onderworpenheid vast dat die materies buiten de bevoegdheid van de Staten-Generaal vielen. Van Belgische zijde werd de verzending naar de koning gevraagd, wat van Hollandse kant werd afgewezen, dikwijls in uitgesproken anti-Belgische

37. K. Jürgensen, *Lamennais [...]*, pp. 114-158.

38. A.F. Manning, *De betekenis van C.R.A. van Bommel voor de Noordelijke Nederlanden*, Utrecht-Antwerpen, 1956, pp. 91-94.

39. Zie over het belang van die belasting: L. François, *De petitiebeweging in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden: balans van het onderzoek*, in: C.A. Tamse & E. Witte, *Staats- en natievorming in Willem I's Koninkrijk*, Brussel, 1992, pp. 126-127.

termen. Zelfs Dirk Donker Curtius verklaarde dat hij geen enkele steun kon geven aan die petities, het was vooral de religie die daarachter zat, degene die het meest beschermd werd. Hij was voorstander van een 'morele' verantwoordelijkheid van de ministers, maar die mocht niet tot een probleem gemaakt worden, en voorstander van 'correctionele' verantwoordelijkheid (maar niet van politieke verantwoordelijkheid dus, waar het vooral op aan kwam!). En men mocht de koning niet lastig vallen. De Noord-Brabander Van Sasse van Ysselt vroeg vrijheid van onderwijs, gelijkberechtiging voor de katholieken, en andere ministers. Als enige Hollander trad Luzac in dialoog met de Belgen, erkende de (gedeeltelijke) gegrondheid van sommige grieven, en steunde de verzending der petities aan de koning.⁴⁰ Ten slotte werd tot die verzending beslist met 55 stemmen tegen 44; de Antwerpse klerikaal Geelhand Dellafaille, een rechter, was zich tegen die verzending blijven verzetten.

In dit langdurige debat was ook de taalkwestie ter sprake gebracht door de Henegouwer Le Hon, maar vooral van Hollandse kant, door Luzac die vond dat er geen taaldwang mocht opgelegd worden aan de Walen, door de Groninger Tammo Sypkens volgens wie niemand kon beweren dat de regering geen eigen taal mocht hebben, en door de Zeeuw C.G. Byleveld die de argumenten tegen het gebruik van de nationale taal bestreed. De Stassart en De Roisin reageerden daarop door de problemen van de Walen aan te halen inzake notariële akten en in het leger.

In de *Gazette des Pays-Bas* is te merken hoe in de pers de Belgisch-Hollandse tegenstelling was versterkt door het kamerdebat. De unie van de opposities werd een Belgische unie tegen de Hollandse autoritaire dominantie, en Holland zette zich schrap om die dominantie te handhaven. De *Courrier de la Meuse* schreef "*qu'on réserve aux Hollandais protestants les places, les honneurs, les pensions,*

40. Op 8 maart 1829 rechtvaardigde Luzac zich bij de Leidse hoogleraar Van Assen, een vriend van de minister van Justitie Van Maanen die hem als rechter zou kunnen ontslaan of minstens van elke bevordering uitsluiten: "*Onze Noordelijke gedeputeerden mistrouwen de Zuidelijke broeders altoos en het is bijna onmogelijk hen te doen erkennen, dat die 55 medeleden toch niet allen slecht en vals zijn... Ik heb al mijne standvastigheid nodig gehad, om bij mijn voornemen te volharden en mij de schampere aanmerkingen mijner collega's te getroosten. Na lange overweging heb ik gesproken. Ik ben nu bij de Brabanders malgré moi in de gratie gekomen... Doch juist die vriendschap, van welke soms zo goed is partij te trekken, maakt dat vele Noord-Nederlanders mij schuins aanzien, en mij voor een jacobijn, een oproermaker, uitkrijten*"; P.L.G. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid [...]*, p. 303. Van Assen, de reactionaire hoogleraar rechtsgeschiedenis, antwoordde in een anonieme brochure op het optreden van de Tweede Kamer, dat ze geen recht had om zich met petities te bemoeien. De "*onbeschaamde muiters*" en "*onruststokers*" uit het Zuiden moesten niet denken dat ze "*straffeloos misdadig*" konden zijn. "*De Koning zal handhaven, en zijn volk blijft hem getrouw tot in den dood.*" Ook in de andere pamfletten die in het Noorden verschenen werden de petitionnementen als onwettig en opruiend afgedaan. Er was er één enkel dat, hoewel het ze ook veroordeelde als een product van de Zuidelijke "*tuimelgeest*", toch meende dat de Staten-Generaal de verzoekschriften mocht overmaken aan de koning. J. van Zanten, *Schielijk [...]*, pp. 259-264.

l'autorité". Tegen die evidentie kon de regeringskrant niets zinnigs inbrengen, aangezien er statistieken over waren gepubliceerd.⁴¹ Wel kon ze wijzen op het inderdaad bekrompen jezuïtisme van de aalmoezenier van de landloperskolonie in Hoogstraten, en uitpakken met het bericht dat Frans IV, de Habsburgse hertog van Modena, de censuur had ingevoerd met een toezichtsraad die voor de helft uit geestelijken bestond. Zo toonde ze dus aan de liberalen dat die door een bondgenootschap met de klerikalen hun eigen graf zouden delven. Maar op 4 april 1829 verscheen een brochure van De Potter, waarin hij de afschaffing vroeg van de belastingen op het malen en het slachten die vooral op België zouden drukken, en waarin hij de koning aanraadde om Van Maanen te ontslaan en aan de Belgische minister Van Gobbelschroy meer ruimte te geven.

In de Tweede Kamer was het wachten op de openbare bespreking van het ontwerp van nieuwe perswet, dat de regering op 22 december 1828 had ingediend in reactie op de campagne van De Brouckère. In de zitting van 7 april werden weer tal van binnengekomen petities vermeld, waarbij er voor de eerste maar niet voor de laatste keer ook waren 'tegen' de onbeperkte vrijheid van pers en van onderwijs. Er was er ook een van de advocaten Van Meenen, Van de Weyer en P.J. Barbanson die een amendement voorstelden bij de regeringstekst.

Wanneer de publieke bespreking begon op 24 april 1829, bleek die over een tweede, gemilderde regeringstekst te gaan, omdat de oorspronkelijke op te veel verzet was gestuit in de afdelingen. Volgens het gewone patroon kwam de kritiek van Belgische kant, de instemming van Hollandse; zelfs Luzac legde er zich bij neer, al noemde hij de tekst niet ideaal en verklaarde hij dat hij zich fel verzet had tegen het eerste ontwerp. Het was nu alleen Antoine Warin, een afgevaardigde van de provincie Holland, die een oproep deed aan zijn collega's van het Noorden: we mogen ons niet laten meeslepen door onze verontwaardiging over de stokers van onenigheid, verontwaardiging die ik deel, maar we moeten in het algemeen belang acht slaan op de opinies in het Zuiden dat met de uitzonderingswetgeving van april 1815 te maken heeft, we moeten verenigd tegen de regeringstekst stemmen.

In de volgende zitting, drie dagen later, bleek dat de koning een nieuwe, derde versie had ingediend, waarin eindelijk ernstige verbeteringen waren aangebracht. Strafbaar was nu alleen wie 'rechtstreeks' onrust veroorzaakt had, en vervolging wegens schriftelijke beledigingen of laster (tegen overheidspersonen) kon nog alleen "*op klacht van de beledigde of belasterde partij*". Hoewel er nog enig verzet bleef van Belgische kant, werd dit ontwerp met een grote meerderheid goedgekeurd, en werd het de wet van 16 mei 1829.

41. Zelfs in 1888 zouden in het Nederlandse ministerie van Binnenlandse Zaken de Rooms-katholieken slechts 10% van de ambtenaren uitmaken; P.G. van IJsselmuiden, *Binnenlandse Zaken [...]*, p. 73.

De koning en Van Maanen hebben hun toegeving allicht gedaan om de tienjarige begroting, voor 1830-1839, door de Tweede Kamer te krijgen, iets wat de vorige keer, in 1819, niet meteen gelukt was. Zelfs kwam ditmaal niet alleen de minister van Financiën uitleg geven, onder meer om aan te tonen dat de belastingen billijk verdeeld waren over Noord en Zuid. Op 13 mei sprak ook de minister van Binnenlandse Zaken, de Belg Van Gobbelschroy, uitvoerig over de algemene politiek. Hij loofde de verwezenlijkingen van het regime op onderwijsgebied, herinnerde eraan dat aan de grieven was tegemoetgekomen, en dat er beloofd was om zulks alsnog te doen inzake de belasting op het malen, inzake onderwijs, het gebruik van de Franse taal in authentieke akten, inzake de uitvoering van het concordaat. Hij beweerde dat de regering geen enkele andere krant subsidieerde, direct of indirect, dan de *Gazette des Pays-Bas*.⁴²

Maar de Belgen hadden afgesproken om het budget af te stemmen, en namen niet deel aan het debat met de minister van Financiën. Ze verklaarden bij monde van Charles Le Hon dat het verspilde energie was om hun bezwaren kenbaar te maken, aangezien de regering zich daar niet aan stoorde. Ze maakten duidelijk dat ze elke medewerking zouden weigeren zolang de regering niet serieus inging op hun eisen.⁴³ De koning had net toen een eerste persoonlijk gesprek met zijn nieuwe particuliere secretaris, Groen van Prinsterer. Hij zegde hem dat, als de begroting verworpen werd, hij toch zijn gang zou gaan en dat er achteraf toestemming zou moeten worden gegeven voor het gebruik van de begrotingsgelden. "*Men wil mederegeren, administreren; ene vergadering van 110 leden*" zei hij verontwaardigd.⁴⁴

Inderdaad ging het niet alleen om de tegenstelling Noord-Zuid. Het ging meer algemeen over de autocratie van het regime dat geen toezicht aanvaardde op het financieel-economische beleid, dat het voerde in de geheimzinnigheid van het Amortisatie-Syndicaat. Al tevoren had de koning over het financiële beheer een openlijk constitutioneel conflict uitgelokt, ja "*een frontale botsing met de Kamer geforceerd*" door openbare werken uit te voeren die zij verworpen had.⁴⁵ Opnieuw voor tien jaar de regering volledig meester laten, op basis van een begroting die men niet mocht amenderen, was ook onaanvaardbaar voor de helft van de

42. De Stassart antwoordde aan de minister: "*Il est de notoriété publique que le gouvernement a fait l'acquisition du Journal de Gand et qu'il a conclu plusieurs marchés de même nature... sur quels fonds y a-t-il été pourvu?*" E. Voordeckers vermeldt in *Bijdrage tot de geschiedenis van de Gentse pers. Repertorium (1667-1914)*, p. 292 dat de nieuwe uitgever van het *Journal de Gand* op 28 maart 1829 verklaarde dat zijn blad de doctrine van Lamennais en De Bonald zou bestrijden. De *Gazette des Pays-Bas* nam van dan af herhaaldelijk anti-oppositie-artikels uit het *Journal de Gand* over.

43. J. van Zanten, *Schielijk [...]*, pp. 266-269.

44. P.L.G. van Velzen, *De ongekende ministeriële verantwoordelijkheid [...]*, pp. 319-322; J. van Zanten, *Schielijk [...]*, pp. 266-269.

Hollandse kamerleden. Ze werd met een grote meerderheid verworpen. Op 20 mei werd de zitting van de Staten-Generaal gesloten. De crisis van het rijk en de crisis van het regime waren levensgroot. Dat behandelen we in het tweede deel van dit artikel.

Lode Wils (° 1929) is emeritus hoogleraar Nieuwste Geschiedenis aan de KULeuven. Hij is auteur van verscheidene studies over de Vlaamse en Groot-Nederlandse beweging en sinds 1981 redactielid van *Wetenschappelijke tijdingen*.

45. A. van der Woud, *De Kanalenkoning en zijn reputatie*, in: C.A. Tamse & E. Witte, *Staats- en natievorming in Willem I's Koninkrijk (1815-1830)*, Brussel, 1992, pp. 253-257.